

מאיירס - ג'זינט - מכון ברוקדייל
MYERS - JDC - BROOKDALE INSTITUTE
مایرس - جوینت - معهد بروکدیل

ה מ ר כ ז ל ח ק ר ה ז י ק נ ה

**ניצולי שואה בישראל:
אומדני אוכלוסייה, מאפיינים דמוגרפיים,
בריאותיים וחברתיים, וצרכים**

ג'ני ברודסקי ♦ אסף שרון ♦ ירון קינג ♦ שמואל באר ♦ יצחק שנוור

המחקר הוזמן על-ידי הקרן לרווחה לנפגעי השואה בישראל
בתמיכת ועידת התביעות

דמ-545-09

תמצית מחקר

המטרות העיקריות של הדוח הנוכחי היו להציג אומדנים ותחזיות מעודכנים על אודות אוכלוסיית כלל ניצולי השואה החיים בישראל; לתת תמונה מקיפה ככל האפשר לגבי המאפיינים והצרכים של ניצולי השואה ותת-קבוצות בסיכון בקרבם; ולעמוד על הצרכים של ניצולי שואה השוהים במוסדות. לצורך גיבוש ממצאי הדוח נעשה שימוש במספר מקורות מידע, בכללם: סקר בריאות לאומי של הלמ"ס לשנת 2003/4 (להלן סקר בריאות לאומי); סקר צרכים בקרב אוכלוסיית הקרן לרווחה לנפגעי השואה; סקר בקרב ניצולי שואה הזכאים ל-91% גמלה במסגרת חוק ביטוח סיעוד (שאינם זכאים לשירותי סיעוד מהקרן); נתוני המפקד הארצי של דיירי מוסדות לטיפול ממושך לשנת 2000; ראיונות עם אנשי מקצוע במוסדות לטיפול ממושך; וקבוצת דיון עם אנשי מקצוע בכירים המטפלים בזקנים בכלל, ובניצולים בפרט.

הדוח הנוכחי יצא לאור בקרוב גם בשפה האנגלית.

אומדנים של אוכלוסיית הניצולים והזכאות לשירותי סיעוד

בסוף שנת 2008 חיו בישראל כ-233,700 ניצולים. מספר הניצולים הולך וקטן, והתחזית היא שב-2015 יחיו בישראל כ-143,900 ניצולים, ובשנת 2025 - כ-46,900 ניצולים.

זאת ועוד, אוכלוסיית הניצולים מזדקנת: בסוף שנת 2008, כ-7% מהניצולים היו מתחת לגיל 70, ואילו 45% היו מעל גיל 80; בשנת 2010, רק 3% יהיו מתחת לגיל 70 וכמחצית יהיו מעל גיל 80; בשנת 2015, שני-שלישים יהיו בני 80 ומעלה.

אומדן הניצולים אשר היו זכאים לקבל שירותים לפי חוק סיעוד עמד על כ-52 אלף איש בסוף 2008 (כרבע מאוכלוסיית הניצולים הגרים בקהילה). מ-2009 צפוי מספרם לרדת, כאשר ב-2010 המספר יגיע ל-49.7 אלף, בשנת 2015 ל-43.1 אלף, בשנת 2020 ל-32.2 אלף ובשנת 2025 ל-19 אלף ניצולים.

על אף הירידה במספר הניצולים, היקף צורכיהם יורד בשיעור איטי הרבה יותר בגלל הזדקנות אוכלוסייה זו שמביאה לעלייה בהיקף צורכי הניצולים. כך, למשל, לפי האומדנים בתקופה שבין סוף 2008 לסוף 2015 ירד מספר הניצולים ב-38% בעוד שהיקף הזכאים לגמלת חוק סיעוד ירד רק ב-17%.

במסגרת חוק ביטוח סיעוד בישראל מוענקים שירותים לכלל אוכלוסיית הזקנים המוגבלים בתפקוד, על פי שלוש רמות של גמלה: מי שתלויים חלקית בעזרת הזולת (91%), מי שתלויים במידה רבה בעזרת הזולת (150%), ומי שתלויים לחלוטין בעזרת הזולת (168%). הקרן לרווחה לנפגעי השואה מעניקה תוספת שעות טיפול לניצולי שואה המשתייכים לשתי הקבוצות האחרונות.

חלק מניצולי השואה הזכאים לרמות הגבוהות של הגמלה בגלל מוגבלותם, מקבלים מהמוסד לביטוח לאומי גמלה מופחתת משום שהכנסותיהם גבוהות מן הרף שנקבע כמזכה בגמלה. הקרן אינה מסייעת לאותם ניצולים שזכאים לגמלה מופחתת בגלל הכנסותיהם הגבוהות יחסית. רמת הכנסתם של

אומדן הניצולים אשר היו זכאים לגמלה המלאה של 150% ו-168% עמד על 21.6 אלף ניצולים בסוף 2008 (10% מהניצולים). החל מ-2009 צפוי מספר זה לרדת, כאשר ב-2010 מספרם אמור להגיע ל-20.9 אלף, בשנת 2015 ל-18.9 אלף, בשנת 2020 ל-14.8 אלף, ובשנת 2025 ל-9.6 אלף (25% מהניצולים). דרך נוספת לערוך תחזיות לגבי זכאים לסיוע של הקרן היא להתבסס על דפוסי השימוש הנוכחיים של ניצולי השואה בשירותים שהקרן מספקת, דהיינו, מספר המשתמשים בפועל בשירותי הקרן מתוך ניצולי השואה החיים בקהילה.

לפי דפוסי השימוש בשירותים של הקרן בסוף 2008 קיבלו סיוע 16,000 ניצולים. אומדן ניצולי השואה הזכאים עתיד להגיע לשיא של 19,700 בשנת 2013, כ-18 אלף איש ישתמשו בשירותי הקרן בסוף שנת 2015, וכ-14 אלף בסוף 2020. מהנתונים עולה כי הניצולים אשר מקבלים בפועל כיום סיוע מהקרן, מבוגרים יותר מכלל הניצולים אשר באופן עקרוני זכאים לסיוע של הקרן. לכן, עם הזדקנותה של אוכלוסייה זו, צפוי לעלות השיעור הכללי של המשתמשים בשירותי הקרן מתוך הזכאים.

מאפייני בריאות ותפקוד של כלל ניצולי השואה

מנתוני סקר בריאות לאומי עולה כי ניצולי השואה החיים כיום בישראל סובלים בשכיחות גבוהה מבעיות הקשורות למערכת הקרדיו-ווסקולרית ומכאבים כרוניים בשלד. שכיחותן של בעיות אלו עולה מאוד בקרב גילאי 80 ומעלה. מבחינה סובייקטיבית, כמחצית מניצולי השואה תופסים את מצבם הבריאותי כירוד. ברוב תחומי הבריאות ניצולי השואה אינם שונים מאוכלוסיית בני גילם, למעט בדיווח על בעיות במערכת הקרדיו-ווסקולרית, קשיי שינה וכאבי ראש חזקים, אשר שכיחים יותר בקרב ניצולי השואה. שתי התופעות האחרונות, מתוארות באופן עקבי גם בספרות המדעית העוסקת בהשלכות ארוכות הטווח של זוועות השואה (למשל, Rosen et al., 1991).

סקר הבריאות הלאומי של הלמ"ס אפשר גם, לראשונה, לחקור את שכיחותן של הפרעות נפשיות בקרב אוכלוסיית ניצולי שואה החיים בקהילה. במסגרת הסקר לא נמצא הבדל משמעותי בין ניצולי השואה לקבוצת ההשוואה (שתוגדר בהרחבה בפרק על שיטת המחקר) ביחס לשכיחותן של הפרעות חרדה ודיכאון. אולם, מחקר המבוסס על נתוני סקר בריאות לאומי מצא כי אם מנטרלים אירועים בעלי פוטנציאל טראומטי שהתרחשו לאחר תום מלחמת העולם השנייה (כגון מלחמות ישראל), אזי ניצולי השואה סובלים בשכיחות גבוהה יותר מהפרעות חרדה וממצוקה רגשית לעומת קבוצת ההשוואה (Sharon et al., 2009). אחד המנגנונים שמוצע על-ידי החוקרים להסבר השפעות השואה על הניצולים בגיל זיקנה הוא התעוררותם מחדש של הרגשות החבויים בעקבות אירועים עכשוויים, כגון טקס יום הזיכרון, ביקור במחנה השמדה, או כתוצאה מפרוץ מלחמה (כגון מלחמת המפרץ). המחברים טוענים גם שהנטייה של הפרט בתקופת הזיקנה המאוחרת לבחון באופן רטרוספקטיבי את סיפור חייו עשויה גם היא לעורר מחדש רגשות מודחקים של חסד, אובדן ורדיפה.

סקר בריאות לאומי של הלמ"ס אפשר, בין היתר, לבחון קבוצות בסיכון מקרב ניצולי השואה. במסגרת המחקר מצאנו כי ניצולי שואה שעלו ממדינות ברית-המועצות לשעבר בגל העלייה של שנות ה-90 סובלים בשכיחות גבוהה יותר מבעיות בריאות, לעומת ניצולי שואה שעלו לפני 1990. ההבדלים בין שתי הקבוצות הללו מורגשים אף יותר ביחס ליכולתם של הניצולים לבצע באופן עצמאי פעולות יומיומיות בסיסיות, כגון רחיצה ויכולת להתלבש. מכאן, שבדומה לאוכלוסייה הכללית, גם בקרב ניצולי השואה, העולים מהווים קבוצה בסיכון מבחינה בריאותית ותפקודית.

מאפיינים וצרכים של ניצולים מקבלי סיוע מהקרן לרווחה לנפגעי השואה בישראל

סקר בריאות לאומי לא תוכנן בעיקרו לחקור את הצרכים של קבוצה ייעודית כניצולי השואה ולכן האפשרות לעמוד על הצרכים שלהם באמצעות סקר זה הייתה מוגבלת. סקר הצרכים בקרב אוכלוסיית הקרן אפשר לקבל תמונה מקיפה בעניין זה. במסגרת הסקר בחנו את מצבם ואת הצרכים הלא מסופקים של הניצולים בשלושה מישורים: צרכים שקשורים למצבם הבריאותי-תפקודי, צרכים שקשורים למצבם החברתי ולרשת התמיכה החברתית, וצרכים הקשורים להיבטים של רמת חיים כגון תנאי דיור.

המאפיינים של אוכלוסיית הקרן נבחנו בהשוואה לאלה של כלל ניצולי השואה. נמצא, כי בהשוואה לכלל ניצולי השואה החיים בישראל, הקשישים המקבלים סיוע מהקרן חולים יותר ומוגבלים יותר בטיפול אישי ובתפקוד יומיומי - פועל יוצא של גילם המבוגר, ושל עצם העובדה שהפונים לסיוע של הקרן עושים זאת כדי לקבל סיוע דווקא בגלל מוגבלותם. בשל מוגבלותם, אחוז גבוה מהם מתקשים לצאת מהבית לצורכי סידורים וקניות. עוד עולה מהסקר שלמרות שניצולי השואה נשענים על רשת חברתית תומכת המתבטאת בקשר התדיר שהם מקיימים עם בני משפחה וחברים, אחוז גבוה מהם (כ-40%) חשים בודדים מאוד. יתר-על-כן, כמחצית חשים דיכאון, חוסר שביעות רצון מהחיים ותחושת ריקנות. כחלק מתמונת מצבם החברתי, רוב הניצולים דיווחו על תדירות נמוכה של יציאה לפעילויות תרבות ולבילויים.

ממצאים אלה יכולים להעיד על כך שהרשת החברתית של הניצול נותנת מענה בעיקר על הצרכים האינסטרומנטליים (כגון עזרה בניהול משק בית ובטיפול אישי), ופחות על צרכים חברתיים. ואכן, חלק מהצרכים שקיבלו ביטוי במסגרת הסקר הם צרכים חברתיים: כחמישית מהניצולים מעוניינים שיבקר אצלם מתנדב וכשליש מעוניינים לבקר על בסיס קבוע במסגרת חברתית כגון מרכז יום לקשיש. מהסקר עלו גם קשיים כלכליים של חלק מהניצולים הפוגעים ברמת חייהם. כ-20% מהניצולים המקבלים סיוע מהקרן סובלים מקור בימות החורף (בגלל קשיים כלכליים או מחסור בצידוד לחימום הדירה), וכרבע מרגישים כי יש להם מספיק מזון אבל לא תמיד מהסוג שהם רוצים. כ-5% דיווחו כי הם סובלים ממחסור במזון.

בנוסף על מימון תוספת שעות סיעוד לזכאים, ניצולי שואה יכולים לקבל באמצעות הקרן סיוע גם בתחומים נוספים, כגון מענקים לרכישת ציוד רפואי ואורתופדי, או התקנת לחצן מצוקה. הסקר מצא כי הניצולים המקבלים סיוע מהקרן מרגישים כי נחוצה להם מאוד תמיכה בתחומים הבאים: סיוע כספי (50%); מטפלת או תוספת שעות מטפלת לצורכי עזרה ברחצה, הלבשה ואכילה (30%).

אחת ממטרות הסקר הייתה לזהות את הצרכים של ניצולי שואה המקבלים גמלת חוק סיעוד מביטוח לאומי, אך אינם זכאים לתוספת שעות סיעוד מהקרן. אחד הצרכים הבולטים ביותר של אוכלוסייה זו הוא תוספת שעות עזרת מטפלת (44%). נתון זה מעיד על כך שגם אם אוכלוסייה זו אינה עומדת בקריטריונים לקבלת תוספת שעות, עדיין מחציתה מבטאת צורך בכך.

במסגרת הסקר ביקשנו לעמוד על הצרכים של ילדיהם של ניצולי השואה. לפיכך, רואיין אחד הילדים על מנת לקבל תמונה של הצרכים שלהם ושל העומס המוטל עליהם כתוצאה מהטיפול בהורה המוגבל. מהסקר מתברר כי בקרב ילדים של הורים המוגבלים בטיפול אישי הטיפול בקשיש מטיל עומס רגשי ופיזי בלתי מבוטל על הילדים, ובמיוחד על ילדים שהם עצמם מוגבלים בתפקוד. בסך-הכל, כשליש מהילדים חשים כי העומס הכללי המוטל עליהם הוא כבד, ובמיוחד בקרב התומכים של קשישים שמקבלים תוספת שעות סיעוד.

ניצולי שואה במוסדות

במחקר התמקדנו באוכלוסיית הניצולים הגרים בקהילה. על מנת לבחון את הצרכים של הניצולים הגרים במסגרות מוסדיות רואינו עובדים סוציאליים במוסדות לטיפול ממושך. מהראיונות עולה כי במוסדות מתייחסים יותר ויותר לצרכים המיוחדים של הניצולים. מדברי העובדים הסוציאליים עולה כי כדי לשפר את ההיענות לצורכי הניצולים העירייה במוסדות יש לחזק את המאמצים בתחום של התמיכה החברתית. כמו-כן יש להקל על התהליכים הכרוכים בפנייה לקבלת תמיכות מיוחדות לכלל הניצולים, כגון טיפולי שיניים וסיוע בקבלת מכשירי שמיעה וראייה; וכן בדיקת זכאות לחוק סיעוד.

לסיכום, ממצאי הדוח הנוכחי שופכים אור על הצרכים העכשוויים והעתידיים של כלל ניצולי השואה החיים בישראל, כמו גם על הצרכים של תת-קבוצות בסיכון מקרב ניצולי השואה. לאור הגידול הצפוי במספרם של בני 80 ומעלה בקרב אוכלוסיית ניצולי השואה, תחול עליה בצורכיהם. הירידה במספר הניצולים תהיה גבוהה יותר מהירידה בהיקף הצרכים שלהם. אנו סבורים כי תמונת הממצאים לגבי הצרכים של אוכלוסיית הקרן לרווחת נפגעי השואה, ובעיקר של גילאי ה-80 ומעלה, יכולה לשמש למקבלי החלטות ולמתכנני השירותים מקור מידע חיוני להבנת הצרכים העתידיים של אוכלוסיית ניצולי השואה שהולכים ומזדקנים. זאת, כדי להיערך למתן מענה לצרכים הצפויים של ניצולי השואה, ולאפשר להם לצלוח בכבוד את הזיקנה.

תוכן עניינים

1	1. רקע
1	2. מטרות המחקר
2	3. שיטת המחקר
2	3.1 מקורות המידע ואיסוף הנתונים
4	3.2 שיטת ניתוח הנתונים
4	4. סקירת ספרות - ההשפעות ארוכות הטווח של החשיפה לזוועות השואה
8	5. אומדן מספר ניצולי השואה החיים בישראל, לפי קבוצת גיל 2008-2025
11	6. ניצולי שואה הזכאים לשירותים במסגרת חוק ביטוח סיעוד ולשירותי סיעוד מהקרן לרווחה לנפגעי השואה בישראל (2008-2025)
17	7. מאפייני ניצולי השואה החיים כיום בישראל
18	7.1 רקע אישי בתקופת השואה
18	7.2 מאפיינים דמוגרפיים של הניצולים
19	7.3 מצבם הבריאותי של הניצולים
21	7.4 רווחה נפשית והפרעות נפשיות במהלך החיים
22	7.5 קשיים בתפקוד פיזי וקוגניטיבי ומוגבלות בניידות ובתנועה
23	7.6 מצב חברתי
24	7.7 שימוש בשירותי בריאות והוצאות על בריאות
25	7.8 מאפיינים של ניצולי שואה שעלו בשנות ה-90 ואילך
27	8. ממצאים מסקר צרכים בקרב ניצולי שואה המקבלים סיוע מהקרן לרווחה לנפגעי השואה
27	8.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של אוכלוסיית הקשישים המטופלים על-ידי הקרן
28	8.2 תפקוד וכושר ניידות של הקשישים המקבלים סיוע מהקרן
31	8.3 מצב בריאותי
33	8.4 מצב רגשי וחברתי
36	8.5 שימוש בשירותי בריאות ושירותים פרה-רפואיים
38	8.6 שימוש בשירותי רווחה וטיפול ממושך
40	8.7 תנאי דיור ומצב כלכלי
41	8.8 קשר עם הקרן לרווחה לנפגעי השואה
42	8.9 צרכים לא מסופקים של אוכלוסיית הקרן
43	8.10 מאפיינים וצרכים לא מסופקים של מקבלי חוק סיעוד, זכאים ושאינם זכאים לתוספת שעות סיעוד מהקרן
44	8.11 עומס על הילדים כתוצאה מהטיפול בקשיש
45	9. צרכים של ניצולי שואה החיים במוסדות כפי שעולים מתוך ראיונות עם אנשי מקצוע במוסדות
47	10. פיתוח שירותים בעבור ניצולי השואה - סוגיות שעולות מדיון עם אנשי מקצוע
49	ביבליוגרפיה

רשימת לוחות

- 9 : לוח 1 : תחזית מספר ניצולי שואה החיים בישראל, לפי קבוצת גיל, 2025-2008
- 10 : לוח 2 : תחזית שיעורי ניצולי שואה החיים בישראל, לפי קבוצת גיל, 2025-2008
- 12 : לוח 3 : אומדן מספר ניצולי השואה בקהילה ובמוסדות, 2025-2008
- 13 : לוח 4 : אומדן מספר הניצולים הזכאים לחוק ביטוח סיעוד, 2025-2008
- 15 : לוח 5 : אומדן מספר הניצולים הזכאים לחוק ביטוח סיעוד, לפי רמת גמלה, 2025-2008
- 16 : לוח 6 : אומדן מספר ניצולי השואה הזכאים לחוק ביטוח סיעוד לפי גמלה מלאה ברמה של 150% ו-168%, 2025-2008
- 17 : לוח 7 : אומדן מספר ניצולי השואה הזכאים לסיוע מהקרן לרווחה לנפגעי השואה, על פי דפוסי השימוש בקרן בסוף 2008, 2025-2008
- 19 : לוח 8 : מאפיינים דמוגרפיים של ניצולי השואה על פי סקר בריאות לאומי 2004
- 20 : לוח 9 : תפיסת המצב הבריאותי
- 21 : לוח 10 : דיווח על בעיות בריאותיות שהניצולים סובלים מהן במהלך ששת החודשים האחרונים או למעלה מכך
- 23 : לוח 11 : דיווח על קושי מתון עד חמור בתפקוד קוגניטיבי וגופני ובניידות ובתנועה כתוצאה מבעיות גופניות או נפשיות, לפי גיל
- 24 : לוח 12 : בעלי מוגבלות מתונה עד חמורה בתנועה ובניידות שלא ביקרו אצל רופא משפחה או רופא מומחה בשבועיים האחרונים
- 26 : לוח 13 : דיווח על קושי מתון עד חמור בתפקוד קוגניטיבי וגופני ובניידות ובתנועה כתוצאה מבעיות גופניות או נפשיות
- 28 : לוח 14 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של ניצולי שואה המקבלים סיוע מהקרן לרווחה לניצולי השואה ושל כלל ניצולי השואה החיים בישראל
- 29 : לוח 15 : קשיים ומוגבלות בטיפול אישי (ADL)
- 33 : לוח 16 : היבטים רגשיים וחברתיים של אוכלוסיית הקרן
- 36 : לוח 17 : קשר עם אנשי מקצוע מתחום הבריאות בשנה שחלפה
- 37 : לוח 18 : הוצאות בחודש האחרון על שירותים רפואיים-בריאותיים אשר לא קיבלו בעבורן החזר
- 38 : לוח 19 : קבלת שירותי רווחה וטיפול ממושך בקרב אוכלוסיית הקרן
- 43 : לוח 20 : מאפיינים וצרכים של מקבלי חוק סיעוד מקרב הזכאים לתוספת שעות מהקרן ושאינם זכאים

רשימת תרשימים

- 10 תרשים 1 : אומדן מספר ניצולי השואה 2008-2025
- 11 תרשים 2 : אומדן אחוז הניצולים בני +80, 2008-2025
- 14 תרשים 3 : אומדן מספר הניצולים הזכאים לחוק ביטוח סיעוד, 2008-2025
- 16 תרשים 4 : אומדן מספר הניצולים הזכאים לגמלה מלאה ברמה של 150% ו-168% במסגרת חוק ביטוח סיעוד, 2008-2025 (באלפים, סוף שנה)
- 20 תרשים 5 : דיווח על בעיות בריאות במהלך החיים בקרב כלל ניצולי השואה ולפי קבוצות גיל
- 25 תרשים 6 : דיווח על בעיות בריאות במהלך החיים בקרב ניצולי שואה עולים בהשוואה לניצולי שואה ותיקים
- 30 תרשים 7 : שיעור הקשישים העצמאיים בטיפול אישי (רחיצה), ניהול משק בית וניידות בבית ומחוצה לו בקרב אוכלוסיית הקרן בהשוואה לכלל ניצולי השואה על בסיס אומדני סקר בריאות לאומי 2004
- 32 תרשים 8 : השוואה של בעיות בריאות נבחרות בין ניצולי שואה המטופלים על-ידי הקרן לבין כלל ניצולי השואה החיים בישראל